

Тетяна Назаренко *– доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувачка відділу навчання географії та економіки Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна.*

Коло наукових інтересів: *проблематика теорії та методики навчання географії та економіки, упровадження компетентнісного та діяльнісного підходів у загальну середню освіту, розроблення змісту та навчально-методичного забезпечення (зокрема підручників і програм), інтеграція географічної та економічної освіти, а також питання профільного навчання й підготовки вчителів природничо-математичних дисциплін в умовах сучасних освітніх трансформацій.*

geohim@ukr.net

https://orcid.org/0000-0001-7354-5245

Олена Часнікова *– кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, відділу навчання географії та економіки Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна.*



Коло наукових інтересів: *проблематика методики навчання економіки та географії в закладах загальної середньої освіти, формування фінансової грамотності та підприємницької компетентності в учнів, використання STEAM-освіти й проєктного навчання, розроблення навчально-методичного забезпечення (зокрема підручників) і диференціація географічної та економічної освіти в умовах профільного навчання.*

maxlen123@gmail.com

https://orcid.org/0000-0002-8535-6668

УДК 37.091.33:911(072):376.1
https://doi.org/10.32405/2411-1317-2026-2-124-131

Подано до редакції: 25.03.2026
Прийнято після рецензування: 16.04.2026
Затверджено до друку: 11.05.2026
Опубліковано: 29.05.2026

УНІВЕРСАЛЬНИЙ ДИЗАЙН НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ ПРОЄКТУВАННЯ ПРАКТИЧНИХ РОБІТ З ГЕОГРАФІЇ ДЛЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

Анотація. У статті проаналізовано різноманітні засоби та підходи до навчання географії в закладах загальної середньої освіти і вивчено їх окремий вид – універсальний дизайн навчання (Universal Design for Learning, UDL), що передбачає доступне для всіх учнів проєктування освітнього процесу з географії незалежно від їхніх здібностей та освітніх потреб. На основі контент-аналізу чинних модельних програм і підручників виявлено обмеженість потенціалу практичних робіт щодо індивідуалізації та варіативності навчальної діяльності.

Дослідницями запропоновано підходи до моделювання практичних завдань конгруентно трьох ключових принципів UDL: множинності способів представлення інформації, варіативності діяльності та вираження результатів, а також забезпечення мотиваційного залучення учнів. Розроблено приклади практичних робіт, що передбачають використання різних форматів діяльності (аналітичних, картографічних, цифрових, творчих), рівнів складності та контекстів дослідження. Експериментальна апробація засвідчила, що застосування диференційованих практичних робіт сприяє підвищенню навчальної мотивації учнів, розвитку критичного мислення, дослідницьких умінь і цифрової грамотності. Доведено,

© Назаренко Т., Часнікова О.

що інтеграція принципів універсального дизайну навчання під час виконання практичних робіт із географії забезпечує гнучкість освітнього процесу, підвищує його інклюзивність і відповідає сучасним освітнім стандартам в умовах Нової української школи.

Ключові слова: універсальний дизайн навчання; географічна освіта; практичні роботи; диференціація навчання; інклюзивна освіта; компетентнісний підхід.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку української освіти характеризується впровадженням компетентнісного підходу, розширенням інклюзивної практики та активною цифровізацією освітнього середовища. У цих умовах особливої актуальності набуває пошук педагогічних підходів, що забезпечують рівний доступ до освіти та врахування індивідуальних освітніх потреб учнів**.** Одним із таких підходів є універсальний дизайн навчання (Universal Design for Learning, UDL)**,** який передбачає проєктування освітнього процесу таким чином, щоб він був доступним для всіх учнів незалежно від їхніх здібностей, стилів навчання та освітніх потреб (Meyer, Rose & Gordon, 2014).

У географічній освіті важливу роль відіграють практичні роботи, що сприяють формуванню просторового мислення, розвитку дослідницьких умінь та застосуванню теоретичних знань у практичній діяльності. Водночас потенціал практичних робіт для індивідуалізації та диференціації навчання використовується недостатньо.

Інтеграція принципів UDL у проєктування практичних робіт із географії дає змогу створити умови для: врахування різних стилів навчання учнів; варіативності способів виконання завдань; підвищення мотивації до навчання; розвитку дослідницьких і цифрових компетентностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Універсальний дизайн навчання (UDL) є сучасною педагогічною концепцією, спрямованою на створення освітнього середовища, доступного для всіх учнів незалежно від їхніх здібностей, стилів мислення та освітніх потреб. Класичні праці Д. Меєра, А. Роуза та Д. Гордона (Meyer, Rose & Gordon, 2014) заклали теоретичні засади UDL, визначивши три ключові принципи: множинність способів представлення інформації, варіативність діяльності та вираження результатів, а також забезпечення мотиваційного залучення учнів. Дослідницький центр CAST (2018) деталізував практичні рекомендації щодо впровадження цих принципів в освітній процес.

У сучасних дослідженнях підкреслюється важливість багатоканального представлення інформації. Так, К. Новак (Novak, 2019) зазначає, що «різні учні сприймають інформацію по-різному, тому навчання має передбачати варіативність способів її представлення». Подібні висновки підтверджують і роботи А. Азаваї, Ф. Серенеллі та К. Лундквіста (Al-Azawei, Serenelli & Lundqvist, 2016), які доводять, що варіативність форм діяльності сприяє підвищенню залученості учнів та глибшому засвоєнню матеріалу.

Український контекст географічної освіти визначається положеннями Державного стандарту базової середньої освіти (МОН України, 2020), який акцентує увагу на системності практичних робіт, їхньому українознавчому змісті та ролі у формуванні громадянської ідентичності. Водночас сучасні дослідники (Бірюкова & Волошин, 2019) наголошують на обмеженості традиційних практичних робіт, які здебільшого орієнтовані на «середнього учня» та недостатньо враховують різні когнітивні стилі й особливі освітні потреби.

Таким чином, аналіз літератури засвідчує, що інтеграція принципів UDL під час виконання практичних робіт із географії є перспективним напрямом модернізації загальної середньої освіти. Вона дає змогу поєднати міжнародні теоретичні засади з українськими освітніми стандартами, забезпечуючи інклюзивність, диференціацію та відповідність сучасним викликам.

Метою статті є з’ясування та обґрунтування педагогічних засад проєктування практичних робіт з географії на основі універсального дизайну навчання та визначення їхнього потенціалу для диференціації навчальної діяльності учнів гімназії.

Досягнення мети передбачає виконання низки **завдань**, а саме: проаналізувати теоретичні засади універсального дизайну навчання та можливості його застосування в загальній середній географічній освіті; провести контент-аналіз чинних навчальних програм і підручників з географії щодо можливостей диференціації навчальної діяльності; розробити і змоделювати практичні роботи відповідно до принципів UDL; перевірити ефективність запропонованих завдань шляхом педагогічного спостереження, анкетування вчителів і експертної оцінки; оцінити результати апробації під кутом зору мотивації учнів, розвитку критичного мислення та цифрової грамотності.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети було використано комплекс методів, що дав змогу отримати валідні й репрезентативні результати дослідження.

Здійснено систематичний аналіз навчальних програм та підручників для гімназій, затверджених Міністерством освіти і науки України. Особливу увагу приділено структурі практичних робіт, їхній відповідності сучасним освітнім стандартам та можливостям інтеграції принципів універсального дизайну навчання. Контент-аналіз допоміг виявити прогалини у забезпеченні диференціації навчальної діяльності й окреслити напрями наукового пошуку.

Моделювання здійснювалося з урахуванням різних рівнів складності та форматів роботи, що забезпечувало диференціацію навчальної діяльності учнів. На основі отриманих результатів було розроблено та змодельовано низку практичних завдань з географії, які враховують три ключові принципи UDL: представлення (використання інтерактивних карт, інфографіки, відеоекскурсій); діяльності та вираження (можливість виконання завдань у різних форматах – від традиційних картографічних вправ до створення цифрових продуктів); залучення (завдання з українознавчим змістом, орієнтовані на локальні проблеми та виклики сталого (збалансованого) розвитку).

Для перевірки ефективності запропонованих практичних робіт було проведено педагогічне спостереження за діяльністю учнів під час виконання завдань. Додатково здійснено анкетування вчителів географії – слухачів курсів підвищення фахової кваліфікації в Київському обласному інституті післядипломної освіти педагогічних кадрів (м. Біла Церква). Анкети містили питання щодо зручності використання завдань, їхньої відповідності освітнім потребам учнів, а також потенціалу розвитку критичного мислення та цифрової грамотності.

До оцінювання валідності завдань було залучено експертів – науковців та методистів у сфері загальної середньої географічної освіти. Вони здійснили рецензування запропонованих практичних робіт за критеріями наукової обґрунтованості, відповідності принципам UDL, практичної значущості та можливості інтеграції в навчальний процес із географії. Експертна оцінка дала змогу підтвердити валідність завдань і надати рекомендації щодо їхнього вдосконалення.

Отже, використання згаданих методів забезпечило комплексний підхід до дослідження, що поєднує теоретичний аналіз, педагогічну практику та експертну оцінку.

Результати та обговорення. Контент-аналіз чинних модельних навчальних програм та підручників з географії для гімназій, рекомендованих Міністерством освіти і науки України, засвідчив, що практичні роботи здебільшого спрямовані передусім на закріплення теоретичних знань та формування базових картографічних умінь. Основними видами діяльності учнів є робота з картами, статистичними таблицями, побудова простих діаграм, визначення географічних закономірностей та інтерпретація демографічних показників.

Сильними сторонами таких завдань є їхня системність, відповідність вимогам Державного стандарту базової середньої освіти, а також наявність українознавчого змісту, що сприяє формуванню громадянської та просторової ідентичності учнів (МОН України, 2020). Крім того, практичні роботи традиційно виконують важливу функцію розвитку картографічної грамотності й аналітичних умінь, які є ключовими складниками географічної компетентності.

Водночас результати аналізу засвідчили наявність певних обмежень у структурі практичних робіт. Зокрема, спостерігаються недостатня орієнтація на індивідуалізацію навчання, обмежене використання цифрових ресурсів та незначна варіативність способів

виконання завдань. Подібні висновки роблять і сучасні дослідники географічної освіти, які зазначають, що традиційні практичні роботи часто орієнтовані на середнього учня та недостатньо враховують різні когнітивні стилі навчання (Бірюкова & Волошин, 2019).

У контексті сучасної педагогіки дедалі більшої актуальності набуває необхідність гнучкого проєктування навчальних завдань, що враховують різноманітність освітніх потреб учнів. Тому інтеграція принципів універсального дизайну навчання (UDL) у структуру практичних робіт розглядається як перспективний напрям модернізації географічної освіти.

Згідно з рекомендаціями дослідницького центру CAST ефективне навчання передбачає використання трьох ключових принципів UDL: множинні способи представлення інформації, множинні способи діяльності та вираження результатів, множинні способи залучення до навчального процесу (CAST, 2018).

Перший принцип UDL передбачає використання різних форм подання навчальної інформації, що дає змогу забезпечити доступ до знань учням із різними когнітивними стилями. У контексті географічної освіти це може реалізовуватися через поєднання різних джерел інформації: цифрові статистичні ресурси (PopulationPyramid.net, IndexMundi, Migration Data Portal, офіційні дані Державної служби статистики України), географічні карти та атласи, інфографіку та діаграми, інтерактивні візуалізації демографічних процесів.

Таке багатоканальне представлення інформації допомагає підвищити рівень її сприйняття та розуміння, оскільки, як зазначають дослідники UDL, «різні учні сприймають інформацію по-різному, тому навчання має передбачати варіативність способів її представлення» (Novak, 2019).

Другий принцип універсального дизайну навчання передбачає варіативність способів виконання завдань і представлення результатів навчальної діяльності учнів. У межах практикуму з географії це реалізується через використання різних форматів роботи, що дає учням можливість демонструвати результати навчання відповідно до власних пізнавальних можливостей, інтересів та стилів навчання. Як зазначають дослідники UDL, варіативність форм діяльності сприяє підвищенню залученості учнів і забезпечує глибше засвоєння навчального матеріалу (Al-Azawei, Serenelli & Lundqvist, 2016).

У практикумі з географії можливі різні формати виконання завдань (табл. 1).

Таблиця 1

Варіативність форм діяльності учнів у практичних роботах з географії відповідно до принципу діяльності та вираження UDL

Формат діяльності	Приклади завдань	Очікувані результати навчання
Аналітичні завдання	Побудова та інтерпретація статево-вікових пірамід населення різних країн	Формування умінь працювати зі статистичними даними, розвиток аналітичного мислення
Картографічна діяльність	Робота з контурними картами: позначення країн з різними типами відтворення населення, напрямів міграцій, рівнів урбанізації	Розвиток картографічної грамотності та просторового мислення
Цифрові продукти	Створення інфографіки, побудова карт у Google Earth, створення діаграм в Excel або Canva	Формування цифрової грамотності та візуалізація географічних даних
Креативні завдання	Виконання творчих завдань («піраміда-герой», «інфографіка на серветці»)	Розвиток творчого мислення та вміння презентувати інформацію в нестандартній формі

Подібна варіативність сприяє тому, що учні можуть демонструвати власні знання не

лише у традиційній письмовій формі, а й через цифрові, графічні та творчі продукти, що відповідає сучасним тенденціям розвитку освіти (Al-Azawei, Serenelli & Lundqvist, 2016).

Третій принцип універсального дизайну навчання пов'язаний із підвищенням мотивації та активного залучення учнів до навчальної діяльності. Згідно з концепцією UDL навчальні завдання мають бути змістовно значущими для учнів і пов'язаними з реальними соціальними процесами (Meyer, Rose & Gordon, 2014).

У межах практикуму з географії доцільно поєднувати локальний, національний та глобальний контекст досліджень. Зокрема, учням можуть бути запропоновані такі напрями аналізу: дослідження демографічних процесів в Україні та їхнє порівняння з іншими країнами світу; аналіз урбанізаційних процесів у великих містах України (Київ, Харків, Дніпро) та зіставлення їх із мегаполісами світу; розроблення рекомендацій щодо покращання демографічної ситуації в різних країнах.

Такі завдання сприяють розвитку критичного мислення, аналітичних умінь та громадянської відповідальності, оскільки дають змогу учням досліджувати реальні соціально-економічні процеси.

Застосування принципів універсального дизайну навчання у практичних роботах з географії створює умови для ефективної диференціації навчальної діяльності учнів. У межах такого підходу учні отримують можливість обирати різні параметри виконання завдань, зокрема рівень складності (базовий, середній, поглиблений), формат роботи (індивідуальний, груповий, дослідницький або цифровий), а також тематичний контекст дослідження (локальні кейси, національні проблеми або глобальні виклики).

Подібна варіативність забезпечує гнучкість освітнього процесу та сприяє врахуванню індивідуальних освітніх потреб і пізнавальних інтересів учнів. Як зазначає K. Novak (2019), використання принципів універсального дизайну навчання допомагає організувати навчання таким чином, щоб кожен учень мав можливість працювати у власному темпі, обирати оптимальні способи виконання завдань і демонструвати результати навчальної діяльності в різних формах.

Таким чином, застосування UDL у практичних роботах з географії сприяє реалізації принципів інклюзивної та компетентнісно орієнтованої освіти, оскільки забезпечує доступність навчального матеріалу та варіативність навчальної діяльності для всіх учнів.

Задля оцінювання ефективності розроблених практичних робіт було використано комплекс методів дослідження, зокрема педагогічне спостереження за навчальною діяльністю учнів, анкетування вчителів географії та експертну оцінку запропонованих завдань.

Отримані результати підтверджують, що застосування диференційованих практичних робіт позитивно впливає на активність і навчальну мотивацію учнів. Подібний підхід відповідає сучасним тенденціям розвитку географічної освіти, оскільки, як підкреслюють О. Бірюкова та Р. Волошин, диференційоване навчання у процесі вивчення географії допомагає врахувати індивідуальні освітні потреби учнів, зокрема тих, хто має особливі освітні потреби або навчається в умовах дистанційної освіти (Бірюкова & Волошин, 2019).

Для оцінювання практичних робіт пропонується використання рубрикатора, що враховує такі компоненти: когнітивний (знання та розуміння); діяльнісний (участь у дослідженнях, проєктах); емоційно-ціннісний (ставлення до рідного простору); цифрово-комунікативний (створення та поширення цифрового контенту).

Методи оцінювання охоплюють самооцінку, взаємооцінку, портфоліо та педагогічне спостереження, що забезпечує комплексний підхід до визначення результативності навчальної діяльності.

Педагогічне спостереження дало змогу зафіксувати активність учнів, їхню мотивацію та рівень залучення у виконання завдань (рис. 1). Анкетування вчителів показало, що більшість респондентів відзначили зручність використання завдань, їхню відповідність освітнім потребам учнів та потенціал для розвитку критичного мислення. Експертна оцінка підтвердила валідність завдань, їхню практичну значущість та відповідність принципам UDL.



Рис. 1. **Узагальнені результати апробації практичних робіт**

Висновки та перспективи подальших розвідок. Зміни, що відбуваються в освітній системі України, впливають на її ефективність через підвищення її якості, зростання наукового рівня навчання, наприклад, уможливлюється виконання досліджень, які на тлі загальнотеоретичних, методологічних підходів до процесу формування наукових понять сприяють розв'язанню як глобальних, так і конкретно-локальних завдань із географічної тематики.

Проведене педагогічне дослідження довело, що інтеграція принципів UDL у проєктування практичних робіт з географії створює умови для багатоманітних манер навчання учнів, а варіативність способів реалізації завдань підвищує мотивацію до навчання географії в гімназії та розвиває дослідницькі й цифрові компетентності. Таким чином, використання UDL при виконанні практичних робіт з географії допомагає реалізації принципів інклюзивної й компетентнісно орієнтованої освіти, адже забезпечує доступність географічного навчального матеріалу та варіативність навчальної діяльності для всіх учнів.

Доведено, що інтеграція принципів UDL (множинність способів представлення інформації, варіативність діяльності та способів вираження результатів, залучення учнів до навчального процесу) сприяє створенню доступного, гнучкого й інклюзивного освітнього середовища.

Розроблені та змодельовані практичні роботи забезпечують варіативність навчальної діяльності, дають змогу учням обирати рівень складності, формат виконання завдань і контекст дослідження, що підвищує їхню навчальну мотивацію та активність. Результати апробації підтвердили ефективність запропонованого підходу, зокрема щодо розвитку критичного мислення, дослідницьких умінь, цифрової грамотності та формування географічної компетентності учнів.

Перспективними напрямами подальших педагогічних розвідок буде вивчення можливостей інтеграції універсального дизайну навчання в міжпредметні курси та STEM/STEAM-освіту, а також підготовка вчителів до ефективного використання цього підходу в умовах очного, дистанційного та змішаного навчання.

Використані джерела

Al-Azawei, A., Serenelli, F., & Lundqvist, K. (2016). Universal design for learning (UDL): A content analysis of peer-reviewed journal papers from 2012 to 2015. *Journal of the Scholarship of Teaching and Learning*, 16*(*3), 39–56. https://doi.org/10.14434/josotl.v16i3.19295 (doi.org in Bing)

CAST. (2018). *Universal design for learning guidelines version 2.2*. CAST. Retrieved from https://udlguidelines.cast.org (udlguidelines.cast.org in Bing)

Meyer, A., Rose, D. H., & Gordon, D. (2014). *Universal design for learning: Theory and practice*. CAST Professional Publishing.

Novak, K. (2019). *UDL now! A teacher's guide to applying universal design for learning in today's classrooms* (2nd Ed.). CAST Professional Publishing.

Бірюкова, Н. В., & Волошин, Д. В. (2019). Диференційоване навчання у процесі вивчення географії. *Наукові записки ВДПУ. Географія*, *31*(3–4), 119–126. https://dspace.vspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e5b9f6b8-48f7-4e2a-8cc6-03c13e4c03b3/content

Міністерство освіти і науки України. (2020). *Державний стандарт базової середньої освіти*. Київ: МОН України. https://mon.gov.ua

References

Al-Azawei, A., Serenelli, F., & Lundqvist, K. (2016). Universal design for learning (UDL): A content analysis of peer-reviewed journal papers from 2012 to 2015. *Journal of the Scholarship of Teaching and Learning*, *16*(3), 39–56. https://doi.org/10.14434/josotl.v16i3.19295 (doi.org in Bing) (in English).

Biryukova, N. V., & Voloshyn, D. V. (2019). Differentiated learning in the process of studying geography. Scientific Notes of VSPU. Geography, *31*(3–4), 119–126. https://dspace.vspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e5b9f6b8-48f7-4e2a-8cc6-03c13e4c03b3/content (in Ukrainian).

CAST. (2018). *Universal design for learning guidelines version 2.2*. CAST. Retrieved from https://udlguidelines.cast.org (udlguidelines.cast.org in Bing) (in English).

Meyer, A., Rose, D. H., & Gordon, D. (2014). *Universal design for learning: Theory and practice* (in English).

Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2020). *Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity*. Kyiv: MON Ukrainy. Retrieved from https://mon.gov.ua (in Ukrainian).

Novak, K. (2019). *UDL now! A teacher's guide to applying universal design for learning in today's classrooms* (2nd ed.). CAST Professional Publishing (in English).

Tetiana Nazarenko, *Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Research Fellow, Head of the Department of Geography and Economics Teaching, Institute of Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.*
Research interests: *theory and methodology of teaching geography and economics, competency-based and activity-based approaches, development of curricula and textbooks, integration of geographical and economic education, teacher training.*

Olena Chasnikova*, Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Department of Geography and Economics Teaching, Institute of Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.*
Research interests: *geography and economics teaching methodology, financial literacy and entrepreneurship education, competency-based learning, STEAM education, development of educational and methodological support, differentiated learning.*

UNIVERSAL DESIGN FOR LEARNING AS A MEANS OF DESIGNING PRACTICAL WORK IN GEOGRAPHY FOR STUDENTS' EDUCATIONAL ACTIVITIES

Abstract. The article substantiates the pedagogical foundations for designing practical work in geography based on the concept of Universal Design for Learning (UDL) as an effective tool for differentiating students' learning activities. The study addresses the urgent need to ensure equitable access to quality education, respond to diverse learning needs, and implement a competency-based approach within the framework of the New Ukrainian School. Theoretical principles of UDL are analyzed alongside their potential for integration into geography education. A content analysis of current curricula and textbooks reveals that traditional practical work is largely focused on reproducing knowledge and do not sufficiently support differentiation, student choice, or the use of digital resources.

The authors propose a model for designing practical tasks aligned with the three core UDL principles: multiple means of representation, action and expression, and engagement. The developed tasks incorporate varied formats of student activity, including analytical, cartographic, digital, and creative assignments, as well as differentiated levels of complexity and contextualized learning scenarios. Such an approach enables students to select appropriate strategies for completing tasks, thereby enhancing autonomy and engagement.

The results of the study, obtained through pedagogical observation, teacher surveys, and expert evaluation, confirm the effectiveness of the proposed approach. The implementation of UDL-based practical works contributes to increased student motivation, deeper understanding of geographical concepts, and the development of critical thinking, research skills, and digital competence. The findings demonstrate that integrating UDL principles into geography education fosters an inclusive, flexible, and student-centered learning environment that aligns with contemporary educational standards and supports the formation of key and subject-specific competencies.

Keywords**:** universal design for learning; geography education; practical work; differentiated learning; inclusive education; competency-based approach.